

ULUSLARARASI MÜDAHALE VE MEŞRUIYET

Yrd.Doç.Dr.Sait Yılmaz

Demokrasi sağlamak gerekçesiyle yapılan müdahaleler ulus-devlet yapılarının etki ve kontrol altına alınmasını ya da sınırlandırılmasını hedeflemektedir. 21. yüzyıl, uluslararası müdahalelerin kapsam ve yöntem değiştirdiği bir hegemonya düzeni içinde çevrilmektedir. Söz konusu evrim sürecinde hegemonyayı temsil eden ABD ile ona en yakın güç merkezlerinden biri olan Avrupa Birliği başı çekmektedir. Artık müdahaleler ağ stratejisi ile ulus-devlet yapılarının etki ve kontrol altına alınmasını hedeflemektedir. Bu ağ sadece küresel ekonominin getirdiği bilgisayarlar, yatırımcılar ve şirketler ağı değil; ulus-devlet ile halk arasına gizlice örülen yapılanmaların sözde demokrasi adına ancak, ulus-devlet egemenliği aleyhine oluşturduğu ittifakların ağı ile ilgilidir. Söz konusu ağ, hegemon güçlerin diğer ülkelerde ulus-devlet egemenliğini istismar etmek, etkilemek, yıkmak, sınırlamak için kendilerine hizmet edecek maniple sivil toplum örgütleri, vakıflar vb. kurumlar ve etki ajanlarını ihtiva eden bir yapılanmadır. Bu ağın hedef seçilen ülkelerde uyguladığı müdahalelerin meşruiyet gerekçesi 1983'lerden beri ülkeye "demokrasi getirmek (democracy promotion)" olagelmisti.

2003'lerden itibaren Ortadoğu coğrafyasındaki Batı müdahaleleri demokrasi geldiğinde seçimle işbaşına Batılı bir yönetimin iktidara gelemeyeceğini gösterdiğinden, müdahalelerin arkasındaki beklenti demokrasi yerine Batıya müvekkil bir yönetim biçiminin oluşturulması hedefine dönüşmüştür. Nitekim 2011 içinde gerçekleşen Tunus, Mısır, Libya gibi ülkelere yapılan Batı müdahalelerinin gerekçesi artık "demokrasi" değil, "insan hakları" ya da "özgürlükler" gibi daha muğlak, normatif ve göreceli kavramlar olmuştur. Bu müdahaleler yapılırken önce kurulan ağ tetiklenmiş, sonra da çıkarılan iç savaşın ayaklanmacı tarafına önce örtülü daha sonra BM onaylı doğrudan destek verilmiş, seçilen ülkede oluşturulacak yönetime ve iç kaynaklarının paylaşımına öncü ülkelerin liderliğinde karar verilmiştir. Bütün bu işler olurken artık uluslararası kamuoyunda ne demokrasi, insan hakları gibi kavramlara ne de BM'nin adil işlediğine inanç kalmıştır. Bu makalenin amacı, iç işlerine müdahale ve bu müdahalelerin hukuksal boyutları ile ilgili değerlendirmeler yapmak ve nihayet Libya örneği üzerinde durmaktır.

Uluslararası Politika ve Müdahale

Uluslararası politika alanında müdahale, uluslararası bir aktörün bir diğerini etkileme sürecinde, belirli bir süre için, mevcut alışlagelmiş biçimlerden belirgin bir şekilde ayrılan, farklı bir tutuma yönelmesi ve esas olarak hedefin siyasal otorite yapısını değiştirmeyi veya korumayı amaçlayan bir nitelik taşımaktadır. Müdahalelerin geleneksel olarak dört çeşidi bulunmaktadır; (1) İnsani müdahale. (2) Önleyici müdahale (önleyici diplomasi vb.). (3) Reaktif veya güç kullanmaksızın müdahale (yumuşak güç kapsamında ekonomik, diplomatik veya psikolojik yöntemler). (4) Klasik askeri müdahale veya doğrudan müdahale (askeri güç kullanımı, yasak bölgeler oluşturma vb.). Müdahalenin gerekçesinin uygun olması (The Jus ad Pacem) için ise şu kriterler aranır;

1. Ciddi ve kitlesel insan hakları ihlalleri.
2. Savaş tehlikesi veya terörist faaliyetler.
3. İhlallere müdahalenin uygun kolektif uluslararası kuruluşlar tarafından onaylanması ve insani niyet ile yapılıyor olması.

Uluslararası meşruiyet için müdahalenin; BM Şartnamesi, Cenevre Sözleşmesi, bunların protokolleri ve devletler arası silahlı çatışmalar ile ilgili diğer uluslararası anlaşmalara uygun olarak icra edilmesi gereklidir. Bu kapsamda; daha fazla destek ve daha az şüphe için çokuluslu müdahaleler tercih edilir. Krizler daha çok siyasi ve acil durum kapsamında olduğundan askeri olmayan yöntemler askeri operasyonlardan önce gelir. Müdahalelere karar verilirken müdahale şekline uygun olarak aşağıdaki kriterler kullanılabilir; [1]

- Bağımsız ulus-devletin iç güvenliği ile ilgili kuvvet kullanma hakkı vardır ama halkına karşı savaşıyor durumuna düşerse egemenliğini tehlikeye atar.
- Müdahale eden, sadece kendi çıkarı için değil evrensel adalet için savaşmalıdır.
- Kullanılan vasıtalar orantılı olmalı, aşırıya kaçılmamalıdır.
- Askeri kuvvet son seçenek olarak kullanılmalıdır.

Modern devletin başlıca ilkeleri; egemenlik, eşitlik ve toprak bütünlüğüdür. BM Şartnamesi'nin 2/4. maddesi ile uluslararası ilişkilerde kuvvet kullanılmasını ve kuvvet kullanma tehdidinde bulunulmasını açıkça yasaklamaktadır. Ancak, bir devletin ülkesi içinde örneğin ayaklanma ve iç savaş durumunda kuvvet kullanılması bu hükmün dışında kalmaktadır. Devletlerin kendi güvenliklerini koruma hakları, her zaman uluslararası hukukun en temel ilkelerinden birisi olagelmıştır. Meşru müdafaa hakkı ise bu güvenliğin kuvvet kullanma yoluyla garanti altına alınmasıdır. Realist yaklaşıma göre; demokrasinin egemen ulus-devletlerin iç meselesi olması nedeni ile bu sürece yapılacak dış müdahaleler, klasik uluslararası hukuk tarafından uygun bulunmaz. İdealist yaklaşım ise demokrasi ve uluslararası ilişkiler arasında sıkı bağlar olduğunu ileri sürer, uluslararası barışın kurulması için ön şartlarından biri ulus-devletlerin demokratik yöntemlere sahip olmasıdır.

Müdahale ya da iç işlerine karışma?

BM Şartnamesi'nin 2/4. maddesi savaşın veya kuvvet kullanımının hangi durum ve şartlarda bir seçenek olacağını ortaya koymaktadır. Söz konusu maddede; önce bütün ülkelerin uluslararası sorunlarını barışçı vasıtalar ile çözmesi gerektiğine vurgu yapıldıktan sonra şu ifadeye yer verilmektedir; "*Bütün ülkeler; uluslararası ilişkilerinde toprak bütünlüklerine veya siyasi egemenliklerine karşı kuvvet kullanımı veya BM amaçlarına uygun olmayan bir yöntem ile tehdit edildiklerinde kendilerini koruma hakkına sahiptirler.*" Madde 2/4'ün madde 51'de yer alan iki istisnası bulunmaktadır; (1) Madde 51 ile korunan bireylerin doğal hakları ve silahlı bir taarruza karşı kolektif kendini savunma hakkı. (2) Madde 42 çerçevesinde BM Güvenlik Konseyi tarafından verilen yetki çerçevesinde uluslararası barış ve güvenliğin muhafazası ve restorasyonu için yapılan eylem.

Kuvvet kullanmanın önündeki en önemli engeller devletlerin toprak bütünlüğünün korunması, siyasal egemenlik ve iç işlerine karışmama ilkeleridir. Md.2/4'ün kuvvet kullanma ya da kuvvet kullanma tehdidini sadece üye devletlerin "uluslararası ilişkilerinde" yasaklamış olması, devletlerin bir iç isyanı bastırmak için kuvvet kullanmasının yasağa aykırılık teşkil etmeyeceği anlamına gelmiştir. BM Genel Kurulu'nun 21 Aralık 1965 tarihli ve 2131 (XX) sayılı "Devletlerin İç İşlerine Karışmanın Yasaklanması ve Bağımsızlık ve Egemenliklerinin Korunması Bildirisi" önsöz ve 4. paragrafında, "devirme ve dolaylı müdahalelerin tüm şekillerinin BM Şartnamesi'nin bir ihlalini teşkil ettiği" ve "uluslararası barış ve güvenliğe yönelik tehdit oluşturduğu" yer almaktadır. Bildiri Md.1/1'de "*Her devlet bir başka devletin*

rejimini şiddet kullanarak devirmeye yönelik ayaklanmacı, terörist ya da silahlı faaliyetleri örgütlemekten, yardım etmekten, finanse etmekten, teşvik, tahrik etmekten ya da tolere etmekten ya da bir başka devletteki iç karışıklıklara karışmaktan kaçınacaklardır” şeklinde bir hüküm bulunmaktadır.[2]

Bir başka belge olan 1970 tarihli “Dostça İlişkiler Bildirisi” de silahlı çeteleri gönderme, terörist hareketleri örgütleme, tahrik etme ve iç savaş başlatma şeklindeki müdahaleleri kuvvet kullanma yasağına dâhil etmektedir. BM Genel Kurulu’nun 1981 tarihli 36/103 sayılı “Müdahalenin ve İç İşlerine Karışmanın Kabul Edilmezliği Bildirisi” de aynı şekilde bu tür yöntemleri bir başka devlete karşı kullanmaktan kaçınma yükümlülüklerinden bahsetmektedir. BM Genel Kurulu’nun 14 Aralık 1974 tarih ve A/3314(XXIX) sayılı “Saldırının Tanımı” kararında “..Bir devlet tarafından veya bir devlet adına diğer bir devlete karşı silahlı kuvvet fiillerini icra eden silahlı çetelerin, grupların, gayri nizami askerlerin gönderilmesi veya bu gibi fiillere önemli ölçüde karışılması” (dolaylı) saldırı olarak nitelendirilmektedir. BM hukuku, bir saldırı ve savaşa yol açacak şekilde yorumlanamaz ve kullanılamaz.

Libya Örneği

Ortadoğu’daki dönüşüm sürecinin, her bir örneği farklı özellikler göstererek devam etmektedir. Tunus’ta gerçekten sakin ve kansız bir dönüşüm gerçekleşmişken, Mısır’da biraz daha zahmetli ve sıkıntılı bir değişiklik yaşandı. Libya örneğine baktığımızda, Batıların gerek harekâta gerekçe yaratma, gerekse uygulama yönünde uluslararası hukuku pek çok kez hiçe saydıkları daha da belirgin olarak ortaya çıkmaktadır. Libya harekâtı ile ilgili temel bazı gelişmeler şu şekilde özetlenebilir;

- Libya’nın iç işlerine müdahale sayılabilecek şekilde bu ülke içinde bir muhalif grup yaratılarak, liderleri yönlendirilmiş, özel kuvvetler ve diğer sızdırılan örtülü savaş unsurları ile Batılılar tarafından oluşturulmuş, lojistik destek sağlanmış. Libya açıklarında ve hava sahasında oluşturulan uluslararası askeri güç, dışarıdan oluşturduğu baskı aracılığıyla, Kaddafi ile muhalifleri arasındaki çatışmanın muhalifler lehine gelişimine destek vermiştir.

- BM tarafından alınan kararlara temel teşkil eden insan hakları ihlalleri Batılı güçlerin propaganda çalışmalarından ibaret kalmış, BM neler olup bittiği ile ilgili bir gerçeği araştırma komisyonu (fact finding) kullanmamıştır. Libya’da BM’nin müdahalesine esas teşkil edecek şekilde kitlesel bir insan hakları ihlali olduğu gerekçesi yaratılmaya çalışılmış, bunun için de ülke güvenlik güçlerinin istikrarı sağlamaya yönelik operasyonları Batılı medya organlarında kullanılmıştır.

- Başta Fransa olmak üzere koalisyon güçleri, BM’nin ruhunu göz ardı ederek, yani uluslararası toplumun meşruiyet desteğinin sınırlarını ve “haddi” aşarak, ulusal çıkar kaygılarına göre hareket etmişlerdir.[3]

- BM Güvenlik Konseyi, Batılı güçlerin yönlendirmesi ile BM Şartnamesi VII. Bölüme göre kararlar alarak, Kaddafi’nin kendi ülkesinin güvenliğini sağlamasını ve rejimini korumasını engelleyecek şartlar ve baskı unsurları yaratmışlardır: Bu kapsamda, Libya devletinin insani yaşamı tehdit etmemesini; engelleme bahanesi ile ambargo uygulanması (1970 No.lu karar) ve Kaddafi ile diğer suç işleyenlerin Uluslararası Ceza Mahkemesi’nde yargılanmasını istemiştir.

- Kaddafi’nin bu karara uymaması üzerine, BM Güvenlik Konseyi, 1973 sayılı karar ile, Libya hava sahasını uçuşa yasak bölge ilan etmiş ve eğer bunlara uyulmaz

ise “her türlü araç kullanılarak” işgale varmayan, insani müdahale amaçlı askeri operasyon yapılacağını belirtmiştir.

- BM'nin 1973 sayılı kararı, direnişçiler dahil “sivilleri” korumak ve onlara “insani yardım yapılmasını” ve Libya silahlı kuvvetlerinin etkisiz hale gelmesini hedeflemektedir. Böyle bir karar karşısında hangi ülke kendi ülkesindeki bir ayaklanmaya karşı koyabilir?

- Bu kararın nasıl alındığı, nasıl uygulanacağı ve benzeri konularda tartışmalar daha başlamadan, Fransa savaş uçakları Libya'yı vurmaya başlamıştır. Hemen ardından, İngiltere, Kanada ve ABD gibi ülkelerin saldırılara başlaması oynanan oyunun yeni bir perdesi olmuştur.

- Uluslararası güçler, BM'nin verdiği meşruiyetin sınırını aşmışlar, hatta kötüye kullanmışlardır. BM 1973 sayılı kararın hemen arkasından, Libya Dışişleri Bakanı Musa Kusa'nın, Libya'nın BM kararına uyacağını, ateşkes ilan ettiğini, ayaklanmacılara veya protestoculara karşı saldırı olmayacağını açıklamasına rağmen, BM Güvenlik Konseyi'nin gelişmeleri beklemesi gerekirken saldırılara devam edilmiştir.

Sonuç

BM'nin kurulduğu dönemlerde uluslararası güvenlik, geleneksel olarak devletlerin güvenliği anlamına gelmekteyken, günümüzde bu anlayış geçerliliğini yitirmektedir. Özellikle geniş çaplı insan hakları ihlallerinin yaşandığı iç çatışmalar karşısında BM, bir tarafta uymak zorunda olduğu kurucu Anlaşma'nın hükümleri, diğer tarafta ise ciddi boyutlara ulaşan insan hakları ihlallerinin varlığından kaynaklanan bir ikileme düşmektedir; Bu ikilemler Irak, Somali, Bosna Hersek, Haiti ve Ruanda gibi olaylarda yaşanmıştır. Öte yandan günümüzde demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan haklarına saygı ve azınlıkların korunması gibi ortak beşeri değerler, uluslararası politikanın en çok devreye sokulan, kullanılan araçları haline gelmişlerdir. Bunlar Batılı güçlerin çevre, ülke ve müdahale politikalarının siyasi/hukuki referansı hükmündedirler. Yaşanan ikilemler BM Antlaşması'nın uyumsuzlukların çözümüne yönelik hükümlerinin güncelleştirilmesi zorunluluğunu ortaya koymuştur.

Batılı güçler Libya'da da uluslararası hukuka aykırı olarak meşru kuvvet kullanma hakkını bir kez daha araç haline getirmişlerdir. Uluslararası operasyon, muhalifleri daha avantajlı hale getirirken, Kaddafi tarafını kısıp almıştır. Uluslararası kamuoyuna verilen imaj ise; demokratik dönüşüm ve insan hakları ihlallerinin sona erdirilmesidir. Ancak, Libya'nın geleceği ile ilgili yapılmaya başlanan toplantılar öncesi basına yansıyan haberler başta Fransa tarafından olmak üzere Libya pastasının çoktan paylaşıldığı yönündedir. Geleneksel müdahalelerin bugünkü sivil savaşlar, demokrasi geliştirme, self-determinasyon desteği veya kendini savunma gibi pek çok güvenlik sorununu çözmekte yetersiz kaldığı görülmektedir. Bunun aktör düzeyindeki sebebi demokratik olmayan, geri kalmış ülkelerden daha çok aç gözlü ve şiddet yanlısı Batılı ülkeler ve onların oyun makinesi haline gelen BM'nin köhnemiş yapısıdır. Ülkelerin nasıl yönetileceklerini Batının dayatması ve egemenliğini, toprak bütünlüğünü belirlemesi yerine, insanlığın daha silahsız ve adil bir şekilde çözecek bir güvenlik anlayışına ve bölgesel BM'lere ihtiyacı bulunmaktadır.

[1] NDC Research Branch: “NATO and Interventionism: Some Possible Criteria for the Future”, NATO Defense College Publications, (Rome, 5 May 2004), p. 7-8.

[2] Fatma Taşdemir, Uluslararası Terörizme Karşı Kuvvet Kullanma Hakkı, USAK, 2010, s.142.

[3] Ramazan Gözen, Libya Operasyonunda Uluslararası Meşruiyet Krizi, ORSAM, 21 Mart 2011.